

## KOKKUVÕTE

Pyhapaikade käsitlemise teeb keeruliseks asjaolu, et materjal on niivõrd mitmekihiline. *Pyha*-aspekt on põimunud kõikidesse kultuuriosistesse ning on vaadeldav maarahvakultuuri igas terviklikus ruumi- ning ajayhikus. Seetõttu oleks vajalik eraldi teemadena uurida näiteks sauna- ja kalmistukultuuri, hiiepaikadesse matmise kommet, ristipuid. Eraldi tähelepanu vajaks ka tuletagemise kysimus. Hiite kaitse seisukohast tuleks uurida pyhapaiga piiritlemise meetodeid ja võimalusi. Lisaks kulturooloogilisele lähenemisele on vajalik uurida ka paikade taimekooslusi ja metsatüpe.

Esitatud typoloogia asetab käsitletud pyhapaigatybid ja –normid näitestiku abil laiemasse konteksti, viidates muudele võimalikele tüüpidele ja nimedele. Jaotus hõlmas paikade topograafilisi (paigatyyp) ja semiootilisi (nimetus) iseärasusi ning kasutajaskonna suuruse aspekti, kusjuures paigaga seonduvat käitumist mõjutab ja reguleerib eelkõige paiga semiootiline aspekt. Typoloogiat on võimalik edasi arendada. Sellesse võiks kaasata kõikvõimalikud maarahvakultuuris levinud *pyha*-kategoriad, sealhulgas pyhad objektid, paigad, ajad, tegevused.

Eri aegadel kirjutatud uurimused tavadsevad kinnitada, et maarahva pyhapaikadega seonduv käitumine on just hääbunud ning normid unustatud. Käesoleva töö põhjal võib aga väita, et mõningaid käitumisnorme on mäletatud isegi 1980. aastatel ning mõned normid on siis veel kehtinud. Viimase paari aasta kogemuste põhjal võin öelda, et hiiekultuur on elus ka tänapäeval. Samuti on viimastel aastatel kogutud pärimust pyhapaikade kohta, mis enne rahvaluulekogudes ei kajastu.

Käsitletud materjali põhjal on maarahva pyhade puude ja puistutega seotud normide kohta võimalik teha järgmisi tähelepanekuid.

Yle Eesti ala on puistulistes pyhapaikades levinud raiumise ning okste vigastamise keeld. Puistu puhul kehtib see kõikide pyhas paigas kasvavate puude ja põõsaste kohta; üksiku pyhapuu puhul võib keeld laieneda ka näiteks kõrval kasvavale põõsale. Lamapuit ning mahalangenud oksad olid vähemalt piirkonniti puutumatud ning neil lasti vabalt maas mädaneda, mistõttu selliseid paiku võiks pidada bioloogiliselt mitmekesisteks. Kuid piirkonniti võis olla tavaks mahalangenud okste ja puude ärakoristamine, kusjuures tõenäoliselt ei viidud neid hiest välja, vaid põletati kohapeal. Koduloomi ei ole pyhapaika lubatud; seetõttu oli pyhapaik ymbritsetud aiaga. Samas võib aeda pidada ka märgiks, mis tähistab sakraalse ruumi piiri. Samuti ei ole pyhapaigas lubatud loomulike vajaduste rahuldamine.

Pyhade puistute ning ohvriaedade, samuti pyhade puude ymbruse kyndmisest on enamasti räägitud seoses pyhapaikade hävitamisega. Võib väita, et paiga pyhadus on kinnistunud ka maale — kui puistu on mingil põhjusel hävinud (hävitatud), on paika või hiieaset edasi pyhaks peetud ning selle suhtes on kehtinud kyndmise keeld. Rahvapärinus räägib vaid niitmise keelatusel ning sama lubab eeldada ka yldine hiiekultuur. Pyhapaigas niitmisel puudub praktiline eesmärk, kuna sealt ei tohi midagi ära viia; kasutatavamad piirkonnad, näiteks rajad, lõkkeplatsid, allikate ja ohvrikivide ymbrus pysivad avatuna ka üksnes tallamise tulemusena. Niitmise näib välistavat ka rohurindes kasvavate noorte puude ja põõsaste vigastamise oht.

Kuivõrd pyhapaigas on välistatud raie, karjatamine, niitmine ja kyndmine, võib järeldada, et keelatud on kogu tavapärase metsa- ja põllumajanduslik tegevus. See on ka üks peamiseid näitajaid, mis eristab pyhapaiga ala argisest ehk majandatavast ruumist.

Samas on pyhapaikades käidud, kogunetud, tähistatud pyhasid; hiitesse on viidud ohvriande, peamiselt toitu, raha ja ehteid, ning pyhade (üksik)puude kylge on mitmel pool seotud paelu või riideribasid. Hiies on tehtud tuld, osa hiie pinnast on olnud enam või vähem tallatud ning kohati ja teatud hiie piirkondadaesse on maetud. Kogu lubatud

tegevuste kategooriat iseloomustab sakraalne eesmärk. Lubatud tegevused on pidanud arvestama puude ja põõsaste puutumatusega.

Eelnevast võib järeldada, et pyhi puid ja puistuid lasti vabalt areneda ning neid kujundati passiivselt — **kujundamata jätmise** kaudu. Käitumist paigas reguleeris kohapärimus, mis toimis ka paiga kaitsjana. Seega võib väita, et hiied kujutasid endist yrgmetsailmelisi puistuid, kuid erinesid neist teatud piiratud inim mõjutuste poolest. Pyhapaikade kaitsel peaks silmas pidama, et kaitstakse isekulgevat **protsessi**, mitte seisundit.

Unikaalse kaitseseadustiku väljatöötamiseks oleks vaja kõikidele traditsioonilistele käitumisnormidele veel põhjalikumalt tähelepanu osutada. Käesolev töö annab selles valdkonnas esialgse ülevaate, mille põhjal on edaspidi võimalik syveneda normidesse yhekaupa ning üksikasjalikumalt. Piirkondlike eripärade sedastamiseks oleks vaja tutvuda kogu hiiepärimusega rahvaluulekogudes. Käesolev töö ei tulnud selgete erinevuste esitamisega toime, kuna materjali oli vähe; samuti oli seda kysimust käsitlev materjal liiga juhuslik ja ylevaatlik.

Pyhapaikadega seonduva kultuuritraditsiooni kaitsmisel oleks abiks vastava diskursuse kujundamine Eesti meedias ja yhiskonnas, mis võiks mingil määral asendada varasemat olukorda, mil pyhapaiku kaitses nendega seonduv kohapärimus. Võrdluseks võiks tuua loodus- ja keskkonnakaitse diskursuse, mis on väga tugev ning kujundab edukalt looduskaitsealuste paikadega seonduvat käitumist. Samas puudub meie yhiskonnas näiteks põlismetsade diskursus, mis on kindlasti yheks põhjuseks, miks põlismetsi on nii vähe.

Loodetavasti on käesolev töö heaks aluseks antud teema edasisele uurimisele.